

Asia: VN/3608/2023

Asetusluonnos liikenne- ja viestintäministeriön asetukseksi joukkoliikenteen tarkastusmaksujen suuruudesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

HSL on esittänyt 6.10.2022 liikenne- ja viestintäministeriölle, että HSL-alueen joukkoliikenteen tarkastusmaksu korotettaisiin nykyisestä 80 eurosta 100 euroon.

Muutosta on arvioitu oikeasuhtaisuuden ja kohtuullisuuden näkökulmasta. Paikallisliikenneliitto kannattaa aloitteeseen vastaamista muutoksella, eikä liitolla ole asiaan huomautettavaa.

Paikallisliikenneliitto lausuu lisäksi, että joukkoliikenneviranomaisen tehtävänä on tarjota esteetöntä ja kohtuuhintaista joukkoliikennettä kaikille asiakkaille. Vaikka joukkoliikenneviranomaisella on toimivalta päättää lippujen hinnoista ja alennusperusteista, sillä ei ole toimivaltaa eikä taitoakaan tarkistaa asiakkaan taloudellista tai terveydellistä tilaa, jos sellaiset ovat tuen perusteena. Tämä sama koskee myös tarkastustoimintaa ja siitä määrättäviä maksuja, ja toiveita kohdella erilaisia lipputta matkustavia eri tavalla tarkastusmaksun määräämisen ja perimisen tilanteessa.

Tampereen ja Jyväskylän joukkoliikenneviranomaisilla ei ole tällä hetkellä toiveita tarkastusmaksujen muutoksiin. Lipuntarkastus niillä ei ole yhtä säännönmukaista kuin HSL:llä johtuen järjestelmäeroista ja muista tavoista kontrolloida maksaneisuutta. Tarkastusmaksujen suuruudet niissä vastaavat kaupunkien pysäköintirikemaksun enimmäismäärää.

Liputta matkustaminen ja tappiotkin ovat lähijunissa, raitiovaunuissa ja metrossa tai avorahastuksen piirissä olevissa busseissa oletettavasti yleisempiä, kuin muiden paikkakuntien busseissa, missä usein linja-autonkuljettajat kohtaavat matkustajia henkilökohtaisesti ja ovat läsnä tilanteessa missä maksaneisuutta kontrolloidaan.

Joukkoliikenteen tarkastusmaksusta tehtyyn asetukseen on tehty muutoksia hyvin harvoin, viimeksi vuonna 2007. Kun seuraavan kerran tehdään aloitteita muutoksista, voisi kaikkien lain piiriin kuuluvien tarpeet ottaa huomioon asetusmuutosta arvioitaessa. Seuraavaan kertaan mennessä Jyväskylässä ja Tampereellakin voi olla muutostoiveita.

Yleistä tarkastusmaksusta

Liputta matkustaminen ja muut maksamiseen liittyvät väärinkäytökset joukkoliikenteessä ovat pääasiassa kaupunkiseutujen ongelma. Maksaneisuudesta tulee huolehtia, jotta lipputulomenetykset voidaan pitää siedettävällä tasolla. Jos kontrolli on heikkoa, kiinnijäämisriski pieni ja seuraamukset rikkomuksista vähäisiä, niin "ilmaismatkustus" lisääntyy. Seurauksena on matkalipputulosten väheneminen ja verovaroilla katettavan alijäämän kasvu.

Joukkoliikenteen maine ja yleinen imago kärsivät rehellisten matkustajien silmissä ja niidenkin kansalaisten silmissä, jotka eivät palveluita toistaiseksi käytä, jos liputta matkustaminen on yleistä ja kannattavaa.

Matkalippujen tarkastus on myös osa yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämistä. Se liittyy tuntemuksiin ja mielikuviin, kuinka turvallisena ja miellyttävänä matkanteko joukkoliikenteessä koetaan.

Tarkastusmaksu on hallinnollinen rikemaksu, jolla tavoitellaan maksumoraalin kasvamista. Tähän vaikuttaa oleellisesti kiinnijäämisriski ja riittävän korkea maksutaso. Yleisestävä vaikutus kohdistuu erityisesti sellaiseen "riskiryhmään", joka heikon kontrollin ja vähäisten seuraamusten oloissa laskelmoisi liputta matkustamisen kannattavaksi vaihtoehdoksi.

Tarkastusmaksulla tavoitellaan yleisestävän vaikutuksen lisäksi erityisestävyyttä eli sitä, että se ensisijaisesti vaikuttaisi pelottavasti varsinaiseen tekijään siten, että hän pidättäytyy uusimasta tekoaan ja muistaa tulevaisuudessa paremmin hankkia asianmukaisen matkalipun. Tärkeää on tässäkin tapauksessa riittävän suuri kiinnijäämisriski ja tarkastusmaksun tuntuvuus. Kuten varsinaisissa rikosoikeudellisissa seuraamuksissakin, erityisestävyys toimii vain osaan matkustajista. On tietty joukko, johon seuraamuksilla ei ole vaikutusta.

Joukkoliikenteen kohtuuhintaisuudesta ja sosiaalisesta kestävyyydestä

Joukkoliikenneviranomaisen tehtävänä on tarjota esteetöntä ja kohtuuhintaista joukkoliikennettä kaikille asiakkaille. Kohtuuhintaisuus on helpommin hallittavissa, kun lippujärjestelmä on selkeä ja kuntien tuen kohdentumista voidaan seurata. Joukkoliikenteen helppokäyttöisyys on myös sitä, että lippuvalikoima on selkeä ja helposti hallittava. Lippujärjestelmän selkeys ja lippujen hintojen yleinen edullisuus mahdollistaa sen, että ei tarvita erityisiä lisäalennuksia. Joukkoliikenteen matkaliput ovat vahvasti subventoituja eikä ole perusteltua, että joukkoliikennesektorin kautta annetaan lisäalennuksia sosiaalipoliittisin perustein. Julkisten palveluiden alennukset ovat tehoton keino vaikuttaa tulonjakoon. Tehokkaampi tapa on hinnoitella palvelut ilman sosiaalipoliittisia perusteita ja avustaa tukea tarvitsevia erikseen.

Liikenteen sosiaalipoliittista näkökulmaa on viime aikoina jäsennelly käsitteen liikenneköyhyys alla. Erityisen alttiita väestöryhmiä liikenneköyhyydelle ovat Tiikkajan ym. (2018) mukaan pienituloiset ja autottomat kotitaloudet, ajokortittomat henkilöt, fyysisesti tai kognitiivisesti rajoitettiset henkilöt, vähemmistökotitaloudet ja maahanmuuttajat. Liikenneköyhyys on yleisintä opiskelijoiden, työttömien, yksineläjien ja yksinhuoltajien keskuudessa. Joukkoliikenteessä köyhyys voi ilmetä esimerkiksi siten, että edullisimman lipputuotteen (kausilipun) hankinta on liian suuri kertameno.

Paikallisliikenneliiton jäsenet teettivät selvityksen alennuslippujen vaikutuksista ja perusteista vuonna 2021. Pienituloisuus on yleisintä työttömien (2018: pienituloisuusaste noin 40 %) ja opiskelijoiden joukossa (2018: 30 %). Pienituloisia on myös yrittäjissä, palkansaajissa ja muissa sosioekonomisissa ryhmissä. Nuoret aikuiset ja 75 vuotta täyttäneet ovat muita useammin pienituloisia. Pienituloisuus on yleisintä yksinasuvilla ja yhden huoltajan talouksissa.

Joukkoliikenteen lipunmyynnissä tai palvelun tarkastustoiminnassa ei ole osaamista tai tarkoituksenmukaista tunnistaa, ketkä asiakkaat ovat esimerkiksi pienituloisia. Pienituloisten matkojen tukeminen on vaikuttavampaa ohjata sosiaalitoimen/toimeentulotuen arvioinnin kautta. Perusteluna on tuen saannin perustelun todentamisen helppous ja tuen tehokkaampi kohdistuminen niille, jotka sitä tarvitsevat. Lisäksi seuranta mahdollistuu ja kokonaiskuva tuen saajan kokonaistuesta säilyy.

Vaikka joukkoliikenneviranomaisella on toimivalta päättää lippujen hinnoista ja alennusperusteista, sillä ei ole toimivaltaa eikä taitoaakaan tarkistaa asiakkaan taloudellista tai terveydellistä tilaa, jos sellaiset ovat tuen perusteena. Tämä sama koskee myös tarkastustoimintaa ja siitä määrättäviä maksuja.

Paikallisliikenneliitto ry